

УДК 347.45

Ю. І. Чалий**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН З ВИХОВАННЯ**

Розглянуто цивілістичну проблему щодо можливості кваліфікації відносин з виховання як предмета цивільного права. Зазначено, що де-факто відносини з виховання є елементом змістовної поведінки виконавця (навчального закладу) у договірних зобов'язаннях з надання освітніх послуг. Втім, вони де-юре не зазнали належного законодавчого (цивільно-правового) впорядкування, що визначає актуальність цієї тематики. Критичний аналіз деяких доктринальних положень дозволив зробити висновки про віднесення виховання до предмета цивільно-правового регулювання.

Ключові слова: освітні відносини, відносини з виховання, освітні послуги, предмет цивільного права.

Відносини з виховання традиційно залишаються поза увагою вітчизняного цивільного права. Несприйняття виховання як предмета цивільно-правового регулювання пояснюється щонайменше двома обставинами. По-перше, та частина відносин з виховання, що виникають між дітьми та їх батьками чи іншими особами, на яких покладено обов'язок із сімейного виховання, належить, як відомо, до предмета сімейного права. По-друге, інша частина виховних відносин, що можуть виникати між фізичною особою (вихованцем, учнем, студентом тощо) та певним навчальним закладом, здебільшого сприймається як різновид публічно-правових відносин, оскільки такі відносини – за переконанням більшості правників – ґрунтуються на дисциплінарному чи навіть адміністративному впливі¹.

Особисті немайнові відносини з виховання дітей у сім'ї мають специфічні ознаки, які, поміж іншої аргументації, використовувалися свого часу для обґрунтування прийняття в Україні поряд із новим Цивільним кодексом також і Сімейного кодексу.

Серед цих ознак указується на те, що сімейно-виховні відносини виникають із своєрідних юридичних фактів (походження одних осіб (дітей) від інших (батьків); усиновлення; узяття під опіку тощо); що виховання дітей є не тільки правом, але одночасно й юридичним обов'язком батьків чи інших осіб; що виховання дітей не позбавлене авторитарних методів впливу (батьківської влади); що такі відносини є достатньо тривалими та не можуть бути, за загальним правилом, припинені за волею їх учасників тощо. Усе це, на думку прихильників виокремленого нормативного впорядкування сімейних відносин (сімейних відносин у широкому значенні), є підставою для виведення зазначених відносин за межі предмета цивільно-правового регулювання.

¹ Для термінологічного розмежування першу частину виховних відносин далі позначатимемо словосполученням «сімейно-виховні відносини», а другу – «освітньо-виховні відносини».

Що стосується освітньо-виховних відносин, то вони, як зазначалося вище, сприймаються правниками переважно як публічні відносини, що регулюються імперативними нормами на засадах владної підпорядкованості одних (вихованців, учнів, студентів та ін.) іншим (педагогічним працівникам, навчальному закладу в цілому). Окремі дослідники правових проблем вищої освіти (В. М. Сирих, В. І. Шкатулла, О. В. Южакова) таку складову освітньої послуги, як виховання, використовують як один з аргументів на користь визнання освітнього права самостійною (комплексною) галуззю права, відмінною від цивільного права за предметом та методом правового регулювання. На їхню думку, як сам процес, так і його результат (здобуття особою певних соціальних якостей) є сферою прояву норм публічного права: виховна діяльність вищих навчальних закладів (ВНЗ) не позбавлена авторитарних методів впливу, в тому числі й щодо підпорядкування суб'єктів навчання правилам внутрішнього розпорядку; здобуті суб'єктами навчання соціальні якості (патріотичне ставлення до своєї країни, її законів, традицій тощо) реалізуються на рівні публічно-правових відносин; зацікавленість у здобутті суб'єктами навчання згаданих соціальних якостей має, перш за все, суспільство [1, с. 44–51; 2, с. 1–45; 3, с. 105–106].

Таким чином, в юридичній науці закріпилася думка щодо невизнання виховання як виду соціальних відносин одним з елементів предмета цивільно-правового регулювання, що, на наш погляд, є спірною позицією.

Метою цієї публікації є започаткування теоретичних положень, спрямованих на доведення висновку про те, що відносини з виховання за участі навчально-виховних закладів слід кваліфікувати як різновид цивільно-правових відносин.

Термін «виховання» та похідні від нього словосполучення достатньо широко використовуються в освітньому та сімейному законодавстві України. Разом з тим у чинному законодавстві не знайти формального розкриття цього терміна. Тлумачні словники розкривають його з точки зору дії (процесу) та певного результату. Виховання як дія (процес) – це систематичний та цілеспрямований вплив на людину з метою її культурного розвитку, формування у неї моральних та світоглядних орієнтирів поведінки. Відповідно, в результативному значенні виховання розуміється як сукупність особистісних соціальних ознак людини, що вказують на рівень її культури, моральних та світоглядних якостей [4; 5].

Виховання осіб, що перебувають у тому чи іншому навчальному закладі, за нашим переконанням, має цивільно-правову форму надання послуги, а точніше – освітньої послуги.

При цьому під освітньою послугою слід розуміти не лише власне виховні дії, але й предметні дії виконавця послуги (навчального закладу), спрямовані на формування у суб'єкта, який піддається

навчально-виховному впливу, певних знань, умінь та навичок. Якщо розглядати освітню послугу в контексті вищої освіти, то «навчання» тут буде полягати у формуванні в особи (студента чи іншого суб'єкта навчання) спеціальних знань та вмінь, що використовуватимуться у майбутній професійній діяльності [6, с. 251–252]. Водночас під «вихованням» тут слід розуміти здобуття такою особою певного набору світоглядних та громадських якостей. Таким чином, освітня послуга розуміється в широкому значенні й охоплює навчання та виховання¹. Залежно від рівня надання освітніх послуг – дошкільна, загальна середня, професійна-технічна, вища або інша освіта – співвідношення навчального та власне виховного елемента в такій послугі буде різним. Наприклад, якщо взяти дошкільну та вищу освіту, власне виховання за обсягами більше спостерігатиметься, зрозуміло, в дошкільній освіті. Змістовно буде різнитися й саме виховання, оскільки соціальний досвід порівнюваних категорій суб'єктів навчально-виховного впливу буде різним, як різними будуть їх світоглядні орієнтири.

Отже, відносини з виховання, або освітньо-виховні відносини, реалізуються в межах майнового зобов'язання з надання освітньої послуги. Тобто сама виховна дія є немайновою та спрямовується на формування у суб'єкта навчально-виховного впливу особистих немайнових благ, але вона опосередковується правовою формою надання послуги, яка в цивільному праві розцінюється як різновид майнової правовідносини.

Підставою надання освітніх послуг, елементом яких є дія з виховання, є відповідний договір. Необхідно погодитися з позицією, висловленою В. В. Кваніною та М. М. Малеїною, що відносини з надання освітніх послуг мають договірний характер і в тих випадках, коли ці послуги надаються за бюджетні кошти [7; 8, с. 59–62]. Як правило, такі договори є договорами з виконанням третьою особою, оскільки замовник послуги та її безпосередній отримувач не збігаються в одній особі. Виняток можуть становити випадки укладення договорів про надання вищої освіти, коли замовник, маючи необхідний обсяг дієздатності, самостійно укладатиме такий договір у своїх інтересах.

Освітньо-виховні відносини юридично виникають не з педагогічними працівниками освітнього закладу, а із самим закладом як юридичною особою. З огляду на це безпідставною є аргументація тих авторів, котрі вважають, що вихованці, учні, студенти чи інші суб'єкти навчання перебувають під владою вказаних працівників. Не перебувають вихованці (учні, студенти тощо) й під юридичною

---

¹ Для позначення цієї предметної діяльності навчальних закладів в освітньому законодавстві використовується словосполучення «навчально-виховний процес» (зокрема, ст. 8 Закону України «Про освіту»).

владою самого освітньо-виховного закладу, хіба що можна говорити про дисциплінарну підпорядкованість таких осіб правилам внутрішнього розпорядку. Особливістю надання освітніх послуг навчальними закладами є те, що такі послуги надаються особі не персонально (тобто не одноособово), а через функціонування академічних груп. Згуртована робота у навчальних колективах є неможливою без дисциплінарного впливу, але це не говорить про те, що сама освітня послуга як вид правовідносин реалізується через владне підпорядкування суб'єкта навчання навчальному закладу.

Роблячи **висновки**, слід зазначити, що виховання як вид соціальних відносин є предметом правового регулювання не тільки норм сімейного права. Виховні відносини, що мають договірний характер та виникають за участі різного рівня навчальних закладів, є складовою частиною предмета цивільно-правового регулювання, зокрема вони є елементом відносин з надання освітніх послуг. За своєю цивільно-правовою формою будь-які відносини з надання послуг є різновидом майнових відносин. Не є винятком й освітні послуги, але під час їх надання у послугоотримувача (суб'єкта навчально-виховного впливу) формуються нематеріальні блага: знання, практичні навички, сукупність культурних та світоглядних орієнтирів тощо. Здобуття особою таких благ призводить до виникнення якісно інших відносин – особистих немайнових, котрі також є предметом цивільно-правового регулювання.

Визначаючи можливість регулювання цивільним правом освітньо-виховних відносин, необхідно звернути увагу й на деякі проблемні моменти. Зокрема, це стосується визначення методів та змістовного наповнення виховання.

Проблематика методів виховання пов'язана з обранням юридично обґрунтованих способів впливу на особу. Конституційний принцип щодо визнання людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканності й безпеки найвищою соціальною цінністю вказує на неможливість застосування психічного, а тим більш фізичного впливу, але ж будь-яке виховання не позбавлене певних ознак психічного впливу на особу, стосовно якої здійснюються виховні дії. Переконання не завжди є ефективним, тож, де та межа дозволеного? Простої законодавчої констатації про неможливість порушення прав на свободу, на повагу до гідності та честі, на недоторканність ділової репутації та інших прав, мабуть, замало. Вимагається провести відповідну дослідницьку роботу щодо встановлення критеріїв, за якими згаданий вплив був необхідним та достатнім з точки зору досягнення суспільних (публічних) інтересів та не порушував приватні інтереси особи чи навіть її певні особисті немайнові права.

Складнощі спостерігаються й щодо визначення змісту виховання, тобто того, які саме візрі поведінки необхідно закріплювати в особі. Тут ми маємо справу з можливою колізією публічного та приватного

інтересів. Зміст виховної роботи навчальних закладів найчастіше визначається існуючою в державі політичною ситуацією. Чи завжди напрямки офіційної виховної роботи збігаються з приватними інтересами суб'єкта навчально-виховного процесу? Вочевидь, що ні. Тож, як установити розумно достатній баланс між приватним та публічним інтересом? Гадаємо, від пошуку відповідей на вищезазначені проблемні питання наука цивільного права не може стояти осторонь.

Список використаних джерел: 1. Сырых В. М. Предмет правового регулирования образовательного права / В. М. Сырых // Право и образование. – 2001. – № 3. – С. 43–58. 2. Шкатулла В. И. Образовательное право : учеб. для вузов / В. И. Шкатулла. – М. : Норма, 2001. – 688 с. 3. Южакова О. В. Об определении образовательной услуги / О. В. Южакова // Право и образование. – 2005. – № 5. – С. 102–108. 4. Виховання // Академічний тлумачний словник (1970–1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/vykhovannja>. 5. Виховання // Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eslovnik.com/виховання>. 6. Чалий Ю. І. Предмет освітньої послуги / Ю. І. Чалий // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Право». – № 929. – 2010. – С. 249–252. 7. Кванина В. В. Особенности договора на оказание вузом образовательных услуг / В. В. Кванина // Сфера услуг: гражданско-правовое регулирование : сб. ст. / под ред. Е. А. Суханова, Л. В. Санниковой. – М. : Инфотропик Медиа, 2011. – С. 147–153. 8. Малеина М. Н. Договор о подготовке специалиста с высшим профессиональным образованием / М. Н. Малеина // Государство и право. – 2004. – № 8. – С. 57–66.

Надійшло до редколегії 03.10.2014

Чалый Ю. И.   Гражданско-правовое   регулирование отношений по воспитанию

Рассмотрена цивилистическая проблема о возможности квалификации отношений по воспитанию в качестве предмета гражданского права. Указано, что де-факто отношения по воспитанию являются элементом содержательного поведения исполнителя (учебного заведения) в договорных обязательствах по оказанию образовательных услуг. Однако они де-юре не претерпели должного законодательного (гражданско-правового) упорядочения, что определяет актуальность данной тематики. Критический анализ некоторых доктринальных положений позволил сделать выводы об отнесении воспитания к предмету гражданско-правового регулирования.

Ключевые слова: образовательные отношения, отношения по воспитанию, образовательные услуги, предмет гражданского права.

Chalyi Y. I. Civil-law regulation of relations in education

The article deals with the civil law problem of the possibility of qualifying relationship on education as a subject of civil law. It states, that the de facto relationship on education, are an element of meaningful behavior of the executive (educational

institution) in the contract obligations to provide educational services. However, they are not undergone proper legal (civil law) ordering de jure, that determines the relevance of the subject.

In jurisprudence dominants the position, according to which education is regarded as a specific relation, forming the subject of family law, as well as special (complex) field of law – education law. The latter, according to some authors, is based solely on publicly-legal regulation of public relations methodology, that distinguishes it from civil law.

Critical analysis made it possible to the author to cast doubt on the thesis of the impossibility of regulating civil law relations in education with educational institutions. Arguments are indicating, that contractual obligations to provide educational services directed to achieve the educational effect as a substantive behavior of executive educational services (education institution) consists of training and proper upbringing. The provision of educational services, according to the author, is fully based on the methodology of civil law: both in terms of assessing the status of the participants in these relationships, the objective assessment of their behavior and appearance reasons such legal relationship.

The conclusions indicate the need for further development of this problematic material. In particular, there is need to study methods of education in schools, which would prevent violations of rights of people to honor, dignity, individuality and others. It remains the problematic question of the correct balance between public and private interests in determining the content of education, i.e., what cultural and ideological orientation is necessary to form the subject of educational influence.

Keywords: educational relationships, relations in education, educational services, the subject of civil law.

